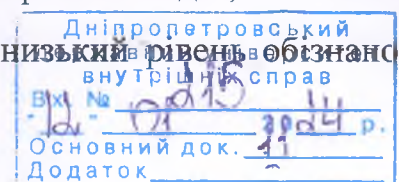

В І Д Г У К
офіційного опонента

професора кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора Степанюка Руслана Леонтійовича на дисертаційне дослідження КОБИ Валерія Борисовича «Теоретичні та праксеологічні засади методики розслідування шахрайства у сфері е-комерції», яке подане на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Актуальність теми дослідження. Дисертаційне дослідження В. Б. Коби виконано із надзвичайно актуальної проблематики. Притаманна сьогоденню диджиталізація світового суспільства спричинила виникнення в багатьох країнах, у тому числі і в Україні, низки як позитивних, так і негативних факторів. Серед позитивних необхідно виокремити швидкість передачі грошових коштів за допомогою банківських електронних платежів; миттєвий обмін даними через обрані месенджери (Viber, Telegram, Twitter, WhatsApp) і соціальні мережі (Facebook, Instagram); відеозв'язок з будь-якими особами завдяки відповідним технічним засобам та програмам (Skype). Водночас є і негативні чинники, зокрема збільшення кількості кримінальних правопорушень проти власності та інтелектуальних прав громадян, зростання фактів порушення сфери приватного життя особи, підвищення випадків втручання хакерів у всі галузі суспільного життя. Серед вказаних діянь істотну частку займають шахрайства у сфері е-комерції.

Низька ефективність процесу доказування у кримінальних провадженнях зумовлена такими чинниками, як значний проміжок часу між шахрайськими діями та повідомленням про їх учинення, відсутність належної взаємодії між підрозділами Національної поліції, насамперед, працівників кіберполіції й слідчих, складність виявлення й документування шахрайських дій, несвоєчасна реалізація НСРД та інших процесуальних заходів, низький рівень обзнаності

слідчих щодо типових шахрайських схем та шляхів встановлення шахраїв за цифровою слідовою картиною, поверхнєве проведення СРД і низька ефективність застосовування науково-технічних засобів, висока латентність шахрайств, відсутність належних заходів щодо профілактики шахрайств, низький рівень міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні. Це свідчить про наявність низки проблемних питань у сфері виявлення й розслідування шахрайства у сфері е-комерції.

Теоретичну основу дисертації становлять наукові розробки науковців, які досліджували проблеми методики розслідування кримінальних правопорушень, а також питання кримінально-правової та кримінологічної характеристик, кримінально-процесуального, криміналістичного та оперативно-розшукового забезпечення розслідування шахрайства. Дисертант акцентує увагу на тому, що попередники переважно торкалися лише деяких проблемних аспектів розслідування шахрайства у сфері е-комерції. Не дослідженими залишаються питання профілактичної діяльності уповноважених осіб щодо запобігання шахрайствам, особливості взаємодії правоохоронних органів у кримінальному провадженні та ін. В умовах сьогодення виникає необхідність згрупувати виокремлені науковцями процесуальні дії у конкретні тактичні операції, що забезпечить максимальну ефективність розслідування шахрайства у сфері е-комерції. На сьогодні слідча практика потребує негайної розробки сучасної дієвої системи протидії шахрайствам у сфері е-комерції з метою розробки методів і засобів їх виявлення, попередження та розслідування. Тому В. Б. Коба робить правильний висновок, що зазначені фактори у своїй сукупності сформували актуальність даної проблематики, її наукову, теоретичну і практичну значущість, а також призвели до вибору теми дослідження.

Об'єкт та предмет дослідження сформульовані вдало і відповідають вимогам МОН України. Об'єктом дослідження є кримінальні процесуальні відносини, що виникають у діяльності правоохоронних органів під час розслідування шахрайства у сфері е-комерції. Предмет дослідження –

теоретичні та праксеологічні засади методики розслідування шахрайства у сфері е-комерції.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до положень Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації (розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.11.2021 № 1467-р), Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020), Стратегії воєнної безпеки України (Указ Президента України від 25.03.2021 № 121/2021), Стратегії кібербезпеки України (Указ Президента України від 14.05.2021 № 447/2021), Національної економічної стратегії на період до 2030 року (постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 179), Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 № 1126-р), Плану заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.03.2023 № 272-р), Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11.05.2023 № 273/2023), Порядку електронної інформаційної взаємодії Офісу Генерального прокурора та Міністерства внутрішніх справ України (спільний наказ Офісу Генерального прокурора та МВС України від 22.11.2021 № 371/846), тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства освіти і науки на 2022-2026 роки (наказ МОН України від 03.02.2022 № 109), тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11.06.2020 № 454), Основних напрямів наукових досліджень Науково-дослідного інституту публічного права на 2020–2024 рр.

Ступінь достовірності та обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Методологія та методика дослідження вибрані вірно. Як вбачається з відповідних положень

дисертації, здобувач володіє методологією наукового аналізу складних проблем теорії і практики юридичної науки.

В процесі дослідження дисертант, для досягнення поставленої мети, з урахуванням об'єкта і предмета дослідження, використав у роботі загальнонаукові та спеціальні методи, які є засобами наукового пошуку. Їх застосування було обумовлено системним підходом, що дозволяє реалізувати докладний розгляд методики розслідування шахрайства у сфері е-комерції.

Результати дисертаційного дослідження В. Б. Коби є аргументованими та переконливими, вони отримані завдяки широкому використанню наукових джерел, емпіричного матеріалу та вмілому використанню різноманітних методів наукового дослідження.

Емпіричний матеріал відповідає вимогам репрезентативності. Емпіричну основу дослідження становлять згруповані відомості Департаменту інформаційно-аналітичної підтримки Національної поліції за період 2018-2023 рр., Єдиного звіту про вчинені кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування Офісу Генерального прокурора України за період 2017-2023 рр., а також результати опрацювання слідчої і судової практики протягом 2015-2023 рр. Зокрема, автором було вивчено матеріали 157 кримінальних проваджень за фактами шахрайств у сфері е-комерції (у Вінницькій, Волинській, Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Київській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Сумській, Харківській, Хмельницькій, Черкаській та Чернівецькій областях і в м. Києві) за 2016-2023 рр.; за спеціально розробленою анкетною опитано 245 слідчих, 138 працівників органів прокуратури, 56 працівників кіберполіції, 198 працівників оперативних підрозділів, 76 працівників експертних установ МВС України. Під час дослідження їм такою було враховано власний досвід роботи у підрозділах Національної поліції України.

Метою дисертаційного дослідження було визначено вирішення конкретного наукового завдання з розробки концептуальних основ методики розслідування шахрайства у сфері е-комерції. Для виконання окресленої мети

поставлено та, як показало вивчення дисертації, вирішено низку взаємопов'язаних завдань. Це дозволило досягти поставленої мети.

В цілому, **достовірність й обґрунтованість наукових положень та висновків**, сформульованих у дисертації, забезпечується вдалою і продуманою структурою наукової розробки, логікою викладення матеріалу, достатнім масивом емпіричної та джерельної бази. Структура дисертації є логічно побудованою та ґрунтується на комплексному підході до вирішення проблем розслідування шахрайства у сфері е-комерції.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані дисертантом, у своїй більшості є переконливими. При їх обґрунтуванні В. Б. Коба використав емпіричні матеріали, а також правові та наукові джерела.

Висновки до розділів та загальні висновки дисертації відповідають сутності розглянутих питань і відзначаються чіткістю викладених думок.

Крім того, дисертант, вміло поєднавши наукову і практичну діяльність, ґрунтовно проаналізував теоретичний, практичний і законодавчий матеріал та сформулював на цій основі виважені й слушні висновки, які є вагомим внеском у теорію української криміналістичної та кримінальної процесуальної науки.

Таким чином, сформульовані у дисертації наукові положення, висновки та рекомендації мають належний рівень обґрунтованості.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків та рекомендацій. Можна погодитись із автором, що наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що дисертаційна робота є першим у вітчизняній науці комплексним монографічним дослідженням основ методики розслідування шахрайства у сфері е-комерції, в якому сформульовано низку наукових положень і практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України, що вирізняються науковою новизною та мають важливе теоретичне і практичне значення.

У результаті проведеного дослідження дисертантом сформульовано та обґрунтовано низку висновків й рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності діяльності відповідних органів, що характеризуються науковою

новизною й мають важливе теоретичне та практичне значення.

Вивчення змісту дисертаційного дослідження дозволяє зробити висновок про наявність елементів наукової новизни. Найбільш важливими теоретичними положеннями, на нашу думку, є наступні:

криміналістичний аналіз функціонування сфери е-комерції та визначення основних криміногенних факторів, що впливають на рівень та динаміку шахрайських посягань у цій сфері;

узагальнення міжнародного досвіду протидії шахрайствам у сфері е-комерції та напрями взаємодії правоохоронних органів з уповноваженими компетентними органами іноземних держав в межах міжнародного співробітництва; системний аналіз щодо телефонних номерів, банківських рахунків і карток, які використовувалися злочинцями під час шахрайських дій;

визначення структури окремої методики розслідування шахрайства у сфері е-комерції;

встановлення переліку тактичних завдань розслідування шахрайств у сфері е-комерції та алгоритмів їх вирішення;

обґрунтування потреби запровадження функціонування єдиної автоматизованої системи, яка, у разі виникнення підозрілих дій, автоматично направляє запит до банківських установ, де встановлюється факт транзакції та відстежується подальший рух коштів потерпілого до кінцевого рахунку/банківської картки, на яку були перераховані кошти, з одночасним блокуванням рахунків.

Дисертант напрацював самостійні наукові узагальнення та висновки, які виносить на захист. Разом із збагаченням теорії криміналістики та кримінального процесу вони мають суттєве теоретичне та практичне значення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки та практичні рекомендації впроваджені та використовуються у: *законотворчій діяльності* – для удосконалення законодавства у сфері профілактики і запобігання шахрайствам у сфері е-комерції, зокрема, в результаті проведеного дослідження сформульовано низку пропозицій щодо внесення змін і доповнень

до чинного Кримінального процесуального кодексу України; *науковій діяльності* – для удосконалення методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень проти власності, на базі сформульованих теоретичних положень, висновків і практичних рекомендацій (акти впровадження Харківського національного університету внутрішніх справ від 17.03.2023 р., Національної академії внутрішніх справ від 14.04.2023 р., Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 12.05.2023 р.); *освітньому процесі* – при викладанні навчальних дисциплін «Організація розслідування кримінальних правопорушень», «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Тактичні особливості проведення слідчих (розшукових) дій», «Оперативно-розшукова діяльність», а також підготовці підручників, навчальних посібників (акти впровадження Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 27.04.2023 р., ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» від 10.05.2023 р.); *правозастосовній діяльності* – для вдосконалення діяльності органів прокуратури, досудового розслідування, оперативних та експертних підрозділів Національної поліції (акти впровадження Дніпропетровського НДЕКЦ МВС від 30.03.2023 р.), а також при проведенні практичних занять на курсах підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів України.

Дотримання академічної доброчесності. Дисертаційне дослідження В. Б. Коби на тему: «Теоретичні та праксеологічні засади методики розслідування шахрайства у сфері е-комерції» включає результати власних досліджень здобувача. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело. Це свідчить про відсутність ознак порушення академічної доброчесності. Автореферат за своїм змістом відповідає основним положенням дисертації та повністю відображає зміст, основні положення, висновки та пропозиції, які сформульовані у роботі.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та в опублікованих працях. Основні положення та результати дисертації відображено у десяти наукових публікаціях, з яких п'ять статей – у виданнях, включених МОН України до переліку

наукових фахових видань з юридичних наук, одна – у закордонному юридичному виданні, чотири – у збірниках тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних науково-практичних конференціях.

У першому розділі дисертації **«Наукові засади побудови криміналістичної характеристики шахрайства у сфері е-комерції»** зазначається, що з розвитком суспільних відносин шахрайські дії завжди видозмінюються й модернізуються, шахраї дедалі обирають нетипові способи учинення й приховання злочинних дій. Зважаючи на це, проблеми запобігання шахрайствам поставали перед вченими протягом не одного десятиріччя.

З'ясовано основні напрями й проблемні питання функціонування сфери інтернет-комерції та рівень й характер комерційних угод, що здійснюється у дистанційному форматі.

Визначено типові способи шахрайства. Зосереджено увагу на способах приховування шахрайських дій. Розглянуто обстановку шахрайства, як сукупності об'єктивних факторів та умов матеріальної обстановки, просторово-часових характеристик місця і часу. Приділено увагу віртуальним (електронним, цифровим) слідам, що містяться у мережі Internet (акаунти, веб-сторінки, сайти), а також у різноманітних реєстрах та електронних документах.

Зосереджено увагу на структурі організованої групи та діяльності її організатора щодо координації дій усіх членів злочинного угруповання. Надано характеристику особі потерпілого. Виокремлено віктимогенні групи осіб, щодо яких було вчинено шахрайство і які піддалися впливу шахраїв.

У другому розділі дисертації **«Організаційно-тактичне забезпечення розслідування шахрайства у сфері е-комерції»** з'ясовано проблемні питання, що виникають під час організації й планування розслідування шахрайства. Наголошено на складнощях визначення кримінально-правової кваліфікації діяння на початку кримінального провадження, адже одні й ті самі дані про протиправне діяння можуть мати різну кримінально-правову кваліфікацію.

Розглянуто приводи й підстави для відкриття кримінального провадження щодо шахрайства, виокремлено джерела, які дають змогу отримати офіційні відомості, що підтверджують або спростовують інформацію

про факт учинення шахрайських дій у кіберпросторі. Висвітлено заходи, спрямовані на документування таких шахрайств. Виокремлено типові слідчі ситуації, що виникають на початковому етапі розслідування шахрайства, та визначено відповідні тактичні завдання, які необхідно вирішити у кожній такій ситуації. Визначено особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

У третьому розділі дисертації **«Напрями підвищення ефективності криміналістичного забезпечення розслідування шахрайства у сфері е-комерції»** наведено перелік типових тактичних операцій та охарактеризовано особливості застосування. Визначено організаційні заходи до проведення операцій та комплекс дій, що входять до їх змісту.

Акцентовано увагу на особливостях запобігання шахрайствам на прикладі зарубіжних країн, зокрема США, Великої Британії та країн ЄС. Наголошено на необхідності врахування міжнародного досвіду іноземних держав при створенні національних програм з профілактики шахрайств. Запропоновано спеціальні заходи криміналістичної профілактики.

В цілому дисертаційне дослідження В. Б. Коби відрізняється аргументованістю та достатньою обґрунтованістю запропонованих висновків. Автором використано достатньо широкий спектр літературних джерел. Висновки й пропозиції науково обґрунтовані і підтверджені належними інформаційними даними.

Все це дозволяє позитивно оцінити рецензовану наукову працю, відзначити її новизну, самостійність виконання, належний теоретичний рівень.

Разом із тим, позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження В. Б. Коби, слід відзначити в ній й деякі **зауваження та дискусійні положення**, які можуть стати підґрунтям для обговорення під час захисту:

1. Так, у підрозділі 2.1 «Криміналістичний аналіз первісної інформації та організація розслідування шахрайства» дисертант розглядає приводи й підстави для відкриття кримінального провадження щодо шахрайства у сфері е-комерції, виокремлює джерела, які дають змогу отримати офіційні відомості, що підтверджують або спростовують інформацію про факт учинення шахрайських дій у кіберпросторі. Натомість, у чинному кримінальному процесуальному

законодавстві ані приводи, ані підстави прямо не вказані, що потребує додаткової аргументації авторської позиції з цього приводу.

2. У підрозділі 1.3 «Обстановка та слідова картина шахрайства. Предмет злочинного посягання» автор наголошує на можливості встановлення інформації про зовнішність шахрая, який спілкувався з потерпілим у режимі відеоконференції. На наш погляд, слід було б більш докладніше описати алгоритм такого збирання інформації про зовнішність особи.

3. На думку дисертанта, на сьогодні серед правників правоохоронних органів відсутній єдиний підхід щодо правової кваліфікації онлайн-шахрайств, окрім того, стала судова практика також не сформована. Зважаючи на виключно правовий характер цієї проблематики та не однакове застосування судами норм матеріального права під час розгляду проваджень зазначеної категорії, автор пропонує узагальнити судову практику та сформулювати єдину правову позицію. На нашу думку, в дисертації доцільно було більш докладно розглянути питання кримінально-правової кваліфікації, а також підслідності розслідування шахрайств, учинених із застосуванням комп'ютерних технологій.

4. У підрозділі 2.2 «Організаційно-тактичні особливості проведення окремих процесуальних дій» автор вказує низку осіб, які підлягають допиту як свідки у кримінальному провадженні щодо шахрайства у сфері е-комерції, зокрема: спеціалісти, які мають професійний досвід у галузі інформатики та комп'ютерної техніки, програмування, у тому числі особи, які приймали участь у якості спеціалістів підчас слідчих (розшукових) дій; особи, які знаходилися у приміщенні інтернет-кафе, банку, біля банкомату; банківські працівники; родичі та знайомі потерпілого; родичі та знайомі підозрюваних тощо. Втім, особливості допиту кожної з наведених категорій осіб висвітлено досить поверхнево.

Висловлені зауваження не впливають на загалом позитивну оцінку роботи та істотно не зменшують її теоретичного та практичного рівня, оскільки вони мають переважно дискусійний характер. Зміст дисертації цілком відповідає заявленій науковій спеціальності. Оформлення дисертації та автореферату відповідає встановленим вимогам.

Викладене дозволяє зробити загальний **висновок** про те, що дисертація «Теоретичні та праксеологічні засади методики розслідування шахрайства у сфері е-комерції» є актуальною, самостійною, завершеною кваліфікаційною науковою працею, яка вирішує важливе наукове завдання, має теоретичну і практичну значущість, відрізняється науковою новизною і відповідає встановленим вимогам, а її автор, Коба Валерій Борисович, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Офіційний опонент:

**професор кафедри криміналістики,
судової експертології та домедичної підготовки
факультету № 1 Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор**

Руслан СТЕПАНЮК